

Hrvatske zemlje predstavljene u međunarodnome kontekstu državno-političkih, gospodarskih i kulturnih odnosa s europskim zemljama obrađene su u trećoj i završnoj cjelini – *Hrvatska u međunarodnom kontekstu* (407-521). Odnosi s Habsburškom Monarhijom raščlanjuju se počevši od državnopravnog položaja Banske Hrvatske unutar Habsburške Monarhije, interesa Bečkog dvora u Banskoj Hrvatskoj i konceptu Dalmacije i Dubrovačke Republike od strane Habsburgovaca te kroz društvene, kulturne i intelektualne veze. Kroz sferu ratova i politike neutralnosti Mletačke Republike, ustrojstvo mehanizma vlasti u mletačkim stečevinama duž istočnog Jadrana, migracije između dviju jadranskih obala, mletačku gospodarsku politiku, kao i kroz utjecaje i prožimanje školstva, kulture i umjetnosti razmatraju se odnosi Mletačke Republike i hrvatskih zemalja. Veze Hrvata i Svete Stolice prikazane su razmatranjem crkvenog uređenja kao i djelovanjem brojnih pojedinaca. Nadalje, veze Hrvata sa zemljama Zapadne Europe (Francuska, Engleska, Italija) uspostavljene su na više razina – političkoj, diplomatskoj, gospodarskoj, društvenoj i najizraženije na intelektualnom i kulturnom polju. Razmatra se, također, problematika ratovanja hrvatskih vojnika na europskim bojištima, hrvatski posjedi u rukama stranaca nakon procesa dekameralizacije te razvoj ekonomije pod utjecajem fiziokratizma. Odnos sa slavenskim svijetom prikazan je od preteča formulacije ideje o stvaranju velike slavenske zajednice, preko kulturnog slavenofilstva te hrvatsko-poljskih i hrvatsko-ruskih veza. Kompleksne veze Osmanskog Carstva s Dubrovačkom Republikom, hrvatskim krajevima pod mletačkom upravom i s Vojnom krajinom, odnosno područjem pod vlašću Habsburgovaca, raščlanjene su nakon iznesenih podataka o političkoj, gospodarskoj i institucionalnoj krizi unutar Osmanskog Carstva.

Radi lakšeg snalaženja i korištenja knjige, na posljednjim se stranicama nalazi kritički aparat, odnosno Kazalo osobnih imena i Kazalo zemljopisnih pojmova (523-551). Na samom kraju popisani su abecednim redom suradnici koji su sudjelovali u izradbi knjige: Irena Benyovsky Latin, Miroslav Bertoša, Slaven Bertoša, Alexander Buczynski, Željko Holjevac, Ivana Horbec, Ivana Jukić, Maja Katušić, Vjeran Kursar, Nella Lonza, Vesna Miović, Zrinka Novak, Teodora Shek Brnardić, Robert Skenderović, Slavko Slišković, Nataša Štefanec, Darko Vitek, Milan Vrbanus, Zdravka Zlodi te glavna urednica Lovorka Čoralić.

Prikazana je knjiga vrijedan izvor povijesnih podataka za razne profile istraživača zahvaljujući širokom spektru tema koje su obrađene od političkih, vojnih, demografskih, pravnih do vjerskih i crkvenih, kao i tema koje se odnose na zdravstvo ili svakodnevnicu. Pristupačnost i jasnoća objedinjenih radova ovoga izdanja čine knjigu dostupnom – osim znanstvenicima, stručnjacima i studentima – također i najširoj čitateljskoj publici željnoj saznanja o prošlosti svoje zemlje.

Ana Biočić

Stjepan KRASIĆ, **Nastanak i razvoj školstva od antike do srednjega vijeka**, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2012., 312 str.

U izdanju Sveučilišta u Zadru početkom ove godine objavljena je monografija *Nastanak i razvoj školstva od antike do srednjega vijeka*, autora Stjepana Krasića. Riječ je o knjizi koja

predstavlja sintezu povijesnog razvoja zapadne kulture, točnije visokog školstva, u razdoblju antike i srednjeg vijeka u Europi. Autor u Predgovoru (1–3) ističe da je dobro uređeno školstvo bitna pretpostavka svakoga, a osobito modernog i dinamičnog društva kakvo je naše. U Uvodu (5–17) naglašava zašto je važno istraživati povijest školstva i obrazovanja, smatrajući, ipak, da nisu iscrpljena sva pitanja vezana za tu problematiku ni da se obrađene teme ne mogu sagledati na drugi način. Knjiga prati razvoj školstva kroz šesnaest poglavlja, koja su podijeljena po povijesnim razdobljima, a odnose se na političke, gospodarske i crkvene aspekte koji su obilježili europsku kulturnu povijest.

U prvome poglavlju, naslovljenom »Grčka – kolijevka europske civilizacije i znanosti« (19–53), naglasak je stavljen na utjecaj grčkih filozofa i povjesničara na zapadnoeuropski svijet. U njemu se opisuje starogrčki utjecaj na otvaranje škola, razvoj trgovine koja je počivala na novčanom sustavu i pismu, pojava pjesništva, nastanak i razvoj filozofske i znanstvene misli koje je u Grka razvijalo shvaćanje društvenog uređenja (npr. demokracije), zatim razvoj matematike, geometrije, logike, retorike, pedagogije i športa. Slijedom povijesnih događaja iz grčke kulture razvila se rimska kultura, o čemu autor govori u drugom poglavlju knjige »Rim – učenik i kulturni baštinik pokorene Grčke« (55–68). Naime, najstarije rimsko društvo počivalo je na poljoprivredi, a glavnu riječ imala je zemljoposjednička aristokracija. Uz to je i služenje u vojsci bilo glavni društveni ideal te je tadašnje rimsko društvo držalo ozbiljnost, hrabrost i pobožnost bogovima najvažnijim vrlinama. Stoga odgojni ideal u Rimu nije podrazumijevao škole u kojima bi se razvijale prosvjetne i pedagoške vještine. No od kraja 2. st. pr. Kr. u Rimu se sve više otvaraju škole po uzoru na grčke, a utjecaj grčkog obrazovnog sustava u Rimu prenio se i na područje prirodnih znanosti i filozofiju.

Antička kultura Grčke i Rima živjela je i u razdoblju srednjeg vijeka. U poglavlju »Znanje i znanost kasne antike« (69–84) obrađeni su kasnoantički pisci. U Grčkoj je razdoblje kasne antike nazvano *helenizmom*; vrijeme je to pojave kršćanstva, koje je bilo velika novost u vjerskom, ali ne toliko, kako Kراسić ističe, i u kulturnom pogledu. Ipak, prve kršćanske škole pojavile su se na prostoru grčkog Istoka, osobito u Aleksandriji, dok su najveći predstavnici kršćanske misli toga vremena bili sv. Augustin i sv. Jeronim, čiji se životopisi donose u tom poglavlju. Više o utjecaju kršćanstva na razvoj školstva i obrazovanja Kراسić je opisao u poglavlju »Kršćanski srednji vijek« (85–108). Vrijeme je to velike seobe naroda, kada se antička kulturna baština velikim dijelom izgubila, jer su škole prestale postojati skupa s iščezlim gradovima. U takvim društvenim i političkim okolnostima novi razvoj školstva u Europi uzdigao se opet na tradiciji antičkog obrazovanja. Tu su se istaknule škole u Bizantu, u kojima se podučavalo sedam slobodnih umijeća (*trivium* – gramatika, logika i retorika i *quadrivium* – aritmetika, geometrija, astronomija i glazba). Nakon Milanskog edikta 313. godine, kada se kršćanstvo proširilo cijelim Rimskim Carstvom, počele su se osnivati kršćanske škole, a kao najutjecajniju osobu iz tog razdoblja Kراسić izdvaja papu Grgura Velikog (509. – 604.) i njegov doprinos na području crkvene glazbe (tzv. gregorijansko pjevanje, *Antiphonarium*) te iznosi doprinos u prenošenju antičkog znanja četvorice onodobnih kršćanskih mislilaca: Boetija (480. – 526.), Kasiodora (485. – 583.), Izidora Seviljskog (560. – 636.) i Bede Časnog (672. – 735.).

U poglavlju »Kulturna tradicija Irske i Velike Britanije« (109–115) autor prikazuje tijek razvoja školstva i cjelokupnog obrazovanja u vremenu kasnoga Rimskog Carstva i početka srednjeg vijeka u tim dvjema sjevernoeuropskim otočnim zemljama.

Početak intenzivnog razvoja srednjovjekovnog školstva u Europi autor opisuje u poglavlju »Karolinška renesansa« (117–142) u kojem iznosi razloge za duhovnu i kulturnu promjenu koja je uslijedila nakon seobe naroda i dolaska Karla Velikog, franačkog cara (768. – 814.), čija je suradnja s papom utjecala na razvoj kulturne obnove u Carstvu, a njegova želja za obrazovanjem (učitelj Alkuin) potaknula otvaranje škola u Europi. To se razdoblje naziva »karolinškom renesansom« i predstavlja prijelazno razdoblje u intelektualnom životu srednjovjekovnog Zapada. Tada se razvija književno stvaralaštvo, a uporište ima u samostanima, koji su se podizali u svim većim gradovima onodobne Europe. U poglavlju »Otonsko razdoblje« (143–151) opisuje se vrijeme Otona Velikog (10. stoljeće), kada je Zapadna Europa prihvatila jedinstvenu vjeru i latinsku kulturu. Ipak, autor iznosi da karolinška renesansa i brojni europski filozofi nisu bili sposobni sami pokrenuti dublji kulturni preporod, već su se oslanjali na teorijska i praktična znanja starih Grka, Rimljana, Bizantinaca, Arapa, kao i drugih naroda s Istoka. Književni utjecaj istočnih književnih djela na zapadnoeuropsku srednjovjekovnu književnost Krasić je obradio u poglavlju »Ab Oriente Lux« (153–170).

O pravome kulturnom preporodu koji bi se mogao okarakterizirati kao tipično europski u razdoblju srednjega vijeka autor govori u poglavlju »Kulturni preporod u XI. i XII. stoljeću« (171–184). Naime, lagani gospodarski napredak od kraja 9. stoljeća doveo je tijekom 12. i 13. stoljeća do tehnološkog napretka, a s njime i do društvenog razvoja, koji je rezultirao razvojem gradova u kojima su se podizale škole. U tome je važnu ulogu odigrala Crkva (opatije i samostani), osobito u religioznoj poeziji. U dva poglavlja bavi se opisom razvoja specijaliziranih škola: medicinskih, »Medicinske škole u Salernu i Montpellieru« (185–190), i pravnih, »Procvat pravne znanosti« (191–194). Autor misli da je s osnivanjem visokih škola u Europi najvažniju ulogu imala Francuska, u kojoj su djelovale samostanske i svjetovne škole. O tome je u knjizi posvetio nekoliko poglavlja: »Samostanske i katedralne škole« (195–199), »Katedralna škola u Chartresu« (201–214) i »Pariške škole« (215–239). O sveučilištima u srednjem vijeku, koja nisu nicala samo u francuskim gradovima, već i u drugim dijelovima Zapadne Europe, pisao je u poglavlju »Nastanak sveučilišta« (241–259). Krasić je na kraju iznio svoja stajališta o ulozi koju je knjiga imala u prijenosu znanja u razdoblju antike pa do 13. stoljeća, odnosno do vremena kada se u Europi počinju osnivati sveučilišta, kao centri visokog obrazovanja.

Ova je knjiga sinteza povijesti sveukupnog obrazovanja u antici i srednjem vijeku te će, zasigurno, postati korisna literatura onima koji se bave istraživanjem starovjekovne i srednjovjekovne povijesti. Također, zbog jednostavnoga jezičnog izraza ova knjiga može biti namijenjena i svima onima koji se zanimaju za kulturnu povijest toga razdoblja.

Božena Glavan

Zoran LADIĆ, Last will: passport to heaven. Urban last wills from late medieval Dalmatia with special attention to the legacies *pro remedio animae* and *ad pias causas*, Srednja Europa, Zagreb, 2012., 469 str.

Proučavanje srednjovjekovne pobožnosti na hrvatskim prostorima jedna je od vrlo izazovnih i zahtjevnih istraživačkih tema koja iziskuje opsežan rad na izvornome arhivskom